

1. שבת לא.

אמר ריש לקיש: מאי דכתיב (ישעיה לג.ו) "והיה אמונת עתיך חסן ישועות חכמת ודעת וגו'" - אמונת - זה סדר זרעים, עתיך - זה סדר מועד, חסן - זה סדר נשים, ישועות - זה סדר נזיקין, חכמת - זה סדר קדשים, ודעת (רש"י: עדיף מחכמה) - זה סדר טהרות.

2. מהרש"א שם

וחכמה זה סדר קדשים ודעת זו כו' כפירש"י דעת עדיף מחכמה עכ"ל כ"ה ודאי כדמוכח קרא דפרשת כי תשא בחכמה ובתבונה ובדעת שהיא רוח הקודש כפירש"י שם אבל אם כן הול"ל בהפך חכמה זה סדר טהרות ודעת זו סדר קדשים דהא קדושה עדיף מטהרה בכמה מעלות כדמוכח הסוגיא ספ"ק דע"ז

3. דברים יז.ח

כִּי יִפְּלֵא מִמֶּךָ דְבַר לְמִשְׁפָּט בֵּין דָּם לְדָם בֵּין דִּין לְדִין וּבֵין נֹגַע לְנֹגַע דְּבַר רִיבַת בְּשַׁעֲרֵיךָ וְקַמַּת וְעֲלִיתָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְקֹנֶה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ:

4. אדרת אליהו (גר"א) שם

בין דם לדם. זה דם נידה וזיבה ודם לידה: **בין דין לדין.** דיני ממונות ונפשות ומכות: **ובין נגע לנגע.** זו נגעי בגדים נגעי אדם ובתים:

5. רמב"ם ספר המצוות מצות עשה קט

...ולשון ספרא (אח"מ פרש' ה) ורחץ במים יכול גזרת מלך תלמוד לומר ואחר יבא אל המחנה מפני הטומאה רומז אל זה השרש שבארתי לך כי זה דין לבד שמי שירצה שיטהר יעשה כך וזה הדין הוא המצוה. ואולם שיהיה חייב טבילה על כל פנים לא, אבל מי שירצה שיישאר בטומאתו ולא יכנס למחנה שכונה זמן רב הרשות בידו...

6. הסכמה לספר סדר טהרות על מסכת מקואות ע"י הגאון הרב מיכל יהודה ליפקוביץ

אמנם אכתוב רק הערה אחת השייכת לענין לימוד סדר טהרות הנה על סדר טהרות לא זכינו לתלמוד כלל לא בבלי ולא ירושלמי ויש לשאול מה הטעם שחז"ל הקדושים לא קבעו תלמוד לסדר טהרות ואפשר לומר על דרך זה כי הרי יסוד מצוות לימוד התורה ושלימות קיום המצוה הוא שהלימוד יהיה ביגיעה ועמל וכמאמר הכתוב ובתורתו יהגה יומם ולילה זהו אופן לימוד התורה יגיעה בלימוד תמידי ועל דרך זה יש לפרש מה דאיתא בברכות ד"ח א' אמר רב חסדא מאי דכתיב אוהב ד' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ד' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות ופשטות ביאורן של דברים הוא שכל בתי כנסיות ובתי מדרשות מתכנסין בהם לשמוע התעוררות בעיני מוסר ואמנם אין בטלים מתורה אך עדיין אין כאן קיום מצוות לימוד התורה בשלימותה ולא זה אוהב ד' ואך שערים המצויינים בהלכה ששם לומדים באופן של יגיעה ועמל רב כדי להגיע לאמיתות כוונת הלכה של תורה שייך לומר אוהב ד'

וזהו נמי מאי דאמרו שם בגמרא היינו דאמר ר' חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד היינו דמלבד יגיעת התורה אין לו להקב"ה שום דבר שהוא תחליף לבית המקדש וכבר האריך בדבר רבנו חיים מוולאזין זצוקיל זי"ע בנפש החיים ריש שער ד' שכל עיקר קביעות לימוד עם הקודש צריך להיות בתורה הקדושה תורה שבעל פה בבירור מקראות והלכות מרובות שהן גופי תורה.

והנה בסדר מועד נשים ונזיקין ראו חכמים צורך לסדר לפנינו גמרא ערוכה משום שהדברין נוגעין הלכה למעשה בכל יום ואי לאו שסידרו וערכו לפנינו השולחן לא היינו מספיקים ללמוד להעמיק כדי להוציא הלכה ברורה לדעת המעשה אשר נעשה ואף אם היינו מספיקים ללמוד כל השמועות בהלכה זו הרי לקוצר המשיג ולעומק המושג לא היינו יכולים לדעת האם זכינו לכוון ההלכה על אמיתותה ולכך סידרו לנו חכמינו ז"ל את התלמוד שנוכל לאסוקי שמעתא לידע המעשה אשר נעשה.

וכן הא דסידרו לנו גמרא על סדר קדשים אף שהרי בזה"ז בעוה"ר בטל מקדש ואין לנו עבודה אמנם גם בזה נחשב הדבר נוגע למעשה וצריכים אנו לדעת היטב מיד את דקדוק ההלכה למעשה שהרי בלימוד סדר קדשים הלימוד עצמו נחשב כמעשה וצריך בלימוד לדקדק בכל ההלכות כמו בעת עשיית מעשה ההקרבה ממש וכמו שאמרו חז"ל בתענית אמר רב אסי אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ וכו' אמר לפניו רבש"ע תינח בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם אמר לו כבר תקנתי להם סדר קרבנות בזמן שקוראין לפני מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני ואני מוחל להם על כל עונותיהם וכן אמרו במנחות דק"י א' אמר רבי יצחק וכו' כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם יעו"י בטור סי' נ' שהביא דברי הגמרא ויל"ע אמאי לא הביא הא דתענית היינו דבעת הלימוד הוי ממש כהקרבה וכשלומד ענין ד' עבודות נחשב כמו שכעת מקריב ומעלה למזבח.

אך בסדר טהרות דבעוה"ר כולנו טמאים ואין לנו טהרה עד שיבנה המקדש ואף הדברים נוגעים הלכה למעשה ולכך סתמו הרבה בביאור הסדר הזה והשאירו לפנינו הלימוד שנלמד את סדר טהרות ביגיעה רבה ונשים עמלינו לברר את פירוש יסודות ההלכות שדרך לימוד זה הוא האופן הראוי והמושלם של לימוד תורה ויגיעת ומצאת תאמין שאחר היגיעה והעמל הרב נשכיל להבין ולהשיג את ביאור הסדר הזה סדר הדעת ונזכה לקנות את ידיעת עניניה לאמיתותן והם הדברים שכתב הרמב"ם בהקדמת סדר זרעים וז"ל אבל סדר טהרות לא נמצא לו תלמוד בשום ענין לא בבלי ולא ירושלמי אלא מסכת נדה כמו שזכרנו אבל יכול אדם לפרש את הסדר ההוא אחר יגיעה רבה ועמל גדול ושיייעוהו התוספתא והברייתות וילקט ההלכות הבאות על ענינו בכל התלמוד ויוציא בשכלו העיקרים של המסכתות וענייניהם מן ההלכות ההם כפי שתראה כשנפרש הסדר ההוא בעזה"י עכ"ל

7. רמב"ם פירוש המשניות הקדמה לסדר טהרות

(אבות דאורייתא) והוא, שחלקי הטומאות כפי שנאמרו בכתוב בתורה אחד עשר חלקים, טומאת שרץ, וטומאת נבלה, וטומאת מת, וטומאת שכבת זרע, וטומאת מי חטאת, וטומאת החטאות, וטומאת זב,

אפרים אליעזר גרשון קליין

קיץ תש"פ

וטומאת זבה, וטומאת נדה, וטומאת יולדת, וטומאת צרעת. ומן הטומאות הללו טומאות שיש בהן אבות הרבה, ומהן שיש בהן אב אחד בלבד, וזהו פירוטן...

נמצא מנין אבות הטומאות שלשים ושנים אבות, ואלו הן, השרץ, והנבלה, והמת, ואדם שנטמא במת, וכלים שנטמאו במת, וכלים שנגעו באדם שנטמא במת, וכלים שנגעו בכלים שנטמאו במת, ואדם שנגע בכלים שנטמאו במת, וכלים שנגעו באדם שנגע בכלים שנטמאו במת, והאהל, והקבר, ושכבת זרע, ומי חטאת, ופרה אדומה, ופרים ושעירים הנשרפים, ושעיר המשתלח, וזב, וזבה, ונדה, ויולדת, ומרכב, ומשכב, ובוועל טמאה, ודם טמאה, ורוק טמא, ומימי רגליו, וזובו של זב, ושכבת זרעו, ומצורע בימי ספרו, ומצורע בימי חלוטו, ובגד מנוגע, ובית מנוגע. וכבר נתבאר בתחלת מגלה שאין הבדל בין מצורע מוסגר ומצורע מוחלט לענין הטומאה.

(טומאת כלים) ודע כי שם כלים נאמר על שמונה מינים, והם, בגדים, ושק, וכלי חרש, וכלי עור, וכלי עצם, וכלי זכוכית, וכלי מתכות, וכלי עץ...

(אבות מדרבנן) וכל האבות הללו שקדם מנין הם מן התורה, וקורין כל אב מהן אב טומאה מדברי תורה. ויש עוד הרבה אבות טומאות מדרבנן זולת אלו, וקורין כל אב מהן אב טומאה מדברי סופרים. ושש טומאות הן שיש בהן אבות טומאות מדברי סופרים, והן טומאת מת, וטומאת זיבות, וטומאת נדה, וטומאת יולדת, וטומאת עבודה זרה, וטומאת נבלה...

הנה נתבאר שכל אבות הטומאות דרבנן על הדרך שמנינו אותן עשרים ותשעה אבות, והם, עצם כשעורה, ודם תבוסה, וארץ העמים, ובית הפרס, ואהל שהאהיל על דם תבוסה, ואדם שנטמא בהן, וכלים שנגעו בו, וכלים שנטמאו בהן, ואדם שנגע בכלים, וכלים שנגעו באדם, וכלים שנגעו בכלים שנטמאו בהן, והגוי, והנדה למפרע, ורואה כתם למפרע, ומי שלא בדקה בשעת וסתה למפרע, ויולדת אבר, ומשכבן, ומרכבן, ורוקן, ומימי רגליו, ודם טמאה דרבנן, ובוועל טמאה, וזובו של גוי, ועבודה זרה, ומשמי עבודה זרה, ותקרובת עבודה זרה, ויין שנתנסך לעבודה זרה, ושחיטת הנכרי, ונבלת העוף הטהור...

(ולדות הטומאה) ודע שכל המטמא באחד מאבות הטומאות בין אדם בין כלים בין אכלין בין משקין נקרא ראשון לטומאה, והנוגע בראשון נקרא שני, והנוגע בשני נקרא שלישי, והנוגע בשלישי נקרא רביעי והוא דרגה אחרונה בטומאה. ובשני דטהרות אמרו הראשון שבחולין טמא ומטמא, השני פסול ואינו מטמא. הראשון והשני שבתרומה טמאין ומטמאין, השלישי פסול ואינו מטמא. הראשון והשני והשלישי שבקודש טמאין ומטמאין, הרביעי פסול ולא מטמא. הנה נתבאר לך שהרביעי הוא סוף הטומאה, ושכל מה שאומרים עליו פסול ענינו שאינו מטמא זולתו, לפי שכל שהגיעה אליו הטומאה ונעשה טמא אבל אינו מטמא זולתו נקרא פסול. ולפיכך אומרים על מי שאכל אכלין טמאין או שתה משקין טמאין נפסלה גיתו, לפי שאינו מטמא זולתו. וכן קוראין את הראשון גם וולד הטומאה, והשני וולד הטומאה. והמשנה קוראה לכל שאינו אב וולד הטומאה בין שהיה ראשון או שני. ופשוט הוא שכשם שאתה אומר זה אב מדאורייתא וזה אב מדברי סופרים כך תאמר זה וולד מדאורייתא וזה וולד מדרבנן. ועוד מן הכללים שראוי שיהיו זכורים אמרם בתוספת טהרות כשם שראשון עושה שני ושני עושה שלישי כך ספק ראשון עושה ספק שני וספק שני עושה ספק שלישי.

(ולדות מדרבנן) ויש עוד דברים רבים שגם הם מדרבנן אלא שאינן אבות אלא מעיקר תקון רבנן עשאום וולד הטומאה, כגון אמרם תלמידי שמאי והלל גזרו טומאה על הידים ועשאום שניות לעולם כמו שנבאר במסכת ידים. וכך גם גזרו על האדם האוכל אוכל ראשון או אוכל שני או השותה משקין טמאין ושאר מה שנמנה בסוף זבים שיהיה שני לטומאה כמו שנבאר שם. וכן מדרבנן אוכל מטמא אוכל, כי מן התורה אין אוכל מטמא אוכל, אמר יתעלה וכי יפול מנבלתם על כל זרע זרוע אשר יזרע טמא הוא, אמרו הוא טמא ואינו עושה כיוצא בו. ויש בטומאת משקין מחלוקת, יש מן החכמים מי שאומר שטומאתן מדרבנן, ויש מי שאומר שטומאת עצמן ושהן מקבלין טומאה מן התורה, אבל מה שמשקין טמאין מטמאין את האכלין הוא מדרבנן. ויש מי שאומר שגם זה שהן מטמאין את האכלין הוא מדאורייתא, אבל מה שמשקין טמאין מטמאין כלים ויהיה הכלי שני הרי הוא מדרבנן לדברי הכל...

(ההבדל בין אבות ותולדות) הנה נתבאר לך שיש הרבה דברים שהם וולד הטומאה מדרבנן ואף על פי שהאב שהם ולדותיו דאורייתא, וזהו הענין אשר רצינו להעיר עליו בדברים אלו, המשל לכך, כגון שנגע שרץ בלחם הרי אותו הלחם ראשון מדאורייתא כמו שבארנו, ואם נגע אותו הלחם דרך משל בבשר הרי אותו הבשר שני מדרבנן כי מן התורה אין אוכל מטמא אוכל. וכן אם אכל האדם אותו הלחם הטמא הרי זה נעשה שני מדרבנן. ועל דרך זו דון והבן כל מה שהזכרנו. והדין הכולל כל אבות הטומאות הוא שהם מטמאין אדם וכלים, וכל וולד טומאה אינו מטמא לא אדם ולא כלים אבל מטמא אכלין ומשקין בלבד. ולשון הגמר בתחלת קמא (בבא קמא ב.ב:) דאב מטמא אדם וכלים, וולד אכלין ומשקין מטמא אדם וכלים לא מטמא. קל וחומר שיהא האב מטמא אכלין ומשקין. אלא משקין טמאין בלבד הם שטמאין כלים ולא אדם ואף על פי שהן וולד הטומאה, ובמסכת פרה בסדר זה יתבאר זה, ושם אמרו כל וולד הטומאות אינו מטמא כלים אלא משקה. ודע שזה כלל המתהפך, והוא כל אב טומאה מטמא אדם ובגדים, וכל המטמא אדם ובגדים הוא אב הטומאה. וזכור אותו שהוא כלל גדול שהושג אחרי הקף כל מיני הטומאות. וכיון שכבר נתבאר ונתברר שכל וולד טומאה אינו מטמא כלים חוץ מן המשקה שהוא מטמא כלים ודבר זה מדרבנן כמו שבארנו, וכן מן התורה אין אוכל מטמא אוכל לכן לא יהיה שלישי לעולם אלא מדרבנן בלבד, לפי שאם טמא האב את הכלי או האדם יהיה אותו הכלי או האדם ראשון, והראשון הזה מטמא אכלין ומשקין בלבד כמו שקדם, ויהיה גם האוכל שני דאורייתא ואין האוכל הזה מטמא אחר לעשותו שלישי אלא מדרבנן כפי הכלל שהזכרנו, ובתנאי שתהא תרומה לא חולין, לפי שאין בחולין אלא שני בלבד כמו שקדם וכפי שבארנו בחמישי דשוטה. הנה נתבאר כי ראשון ושני יש שהם דאורייתא ויש שהם דרבנן כמו שבארנו, אבל שלישי ורביעי הם לעולם דרבנן ואפילו היה האב אשר הם נספחים לו דאורייתא כמו שבארנו, ולפיכך אמרו עתיד דור אחר לטהר את הככר השלישי שאין לו מקרא מן התורה...

(טומאת משקין) ויש בטומאת משקין כלל גדול ראוי להזכירו כאן, אחר שאקדים כי המשקין המקבלין טומאה ומתטמאין בעצמן הם שבעה משקין בלבד והם המכשירין אכלין לטומאה. והם, המים, והטל, והשמן, והיין, ודבש דבורים דוקא, והחלב, והדם. וכל יתר הנוזלים חוץ מאלו כגון עסיס הרמונים והאגסים ומיץ הלימון והדלועין ונופת הקנים ושמן השקדים והשומשמין וזולתן מן המימות ומיני הדבש והשמנים אינן מקבלין טומאה כלל ואפילו מדברי סופרים כמו שנתבאר במשנה באחד עשר דתרומות וכפי שבארנו שם, ואם נטמא אחד מאלו באב הטומאה או בולד הטומאה הרי אותו המשקה נעשה ראשון לטומאה ואינו

אפרים אליעזר גרשון קליין

קיץ תש"פ

נעשה שני ואף על פי שנטמא בולד הטומאה. וכן אם נגע המשקה הזה במשקה אחר הרי גם אותו המשקה השני נעשה ראשון...

מסקנת הדברים בטומאת משקין, שאב הטומאה והראשון והשני עושין את המשקין תחלה ואפילו היו משקה חולין. והשלישי של תרומה או של קודש אם נגע במשקין של קודש טמאן ונעשו גם הם תחלה לקודש. ואין אוכל שלישי זה פוסל משקה תרומה כל שכן שיטמא משקה חולין. ואוכל רביעי של קודש אינו פוסל משקה קודש כל שכן זולתו. וטבול יום לבדו עושה משקה תרומה שלישי לטומאה, וכן עושה משקה קודש פסולין כמו רביעי לטומאה, ולא תמצא לעולם משקה בדרגת השלישי ובדרגת הרביעי אלא באופן זה בלבד.

8. הקדמת הרמב"ם למשנה

אח"כ נתעסק בחלוקת הדברים בסדר טהרות, והתחיל **בכלים**, וענינה למנות את כל אבות הטומאות, ומה הוא המקבל טומאה ומה אינו מקבל טומאה, כדי שכשידבר להלן בדברים המטמאים נדע מה הם הדברים המקבלים טומאה ודברים שאינם מקבלים טומאה. ואחר כלים **אהלות**, והיא בדיני טומאת מת, והקדימה מפני שהיא החמורה שבטומאות. ואחריה **נגעים** והיא דיני טומאת צרעת, לפי שהמצורע מטמא באוהל, והרי יש בו מעט דמיון לטומאת מת כמו שיתבאר במקומו. וכאשר גמר טומאת מת והדומה לה דבר על הטהרה ממנה כלומר פרה אדומה, לפיכך הסמיך לנגעים **מסכת פרה**. וכאשר גמר דיני טומאות חמורות והטהרה מהם דבר בטומאות קלות שאין בהם אלא הערב שמש, ולפיכך הסמיך למסכת פרה **מסכת טהרות**. וקרא אותה טהרות לשון נקייה, כי בה מדובר בדיני טומאות, ועוד שידיעת הטומאות מביאה לידי טהרה, ופן יחשוב החושב שקריאת כל הסדר סדר טהרות ומסכתא אחת ממנו טהרות אינו נכון, לא, אין זה בלתי נכון אצל בעלי ההגיון, כי יש הפרט נקרא בשם הכלל. וכאשר גמר טומאות חמורות והטהרה מהן, ודבר בטומאות הקלות, הסמיך להן סדר הטהרה מהם, ולפיכך הסמיך **מקוה** לטהרות. ואיחר **נדה** אחר טומאות אלו לפי שהיא טומאה שאינה כוללת כל מין האדם, ולפיכך הסמיך נדה למקוה. והיה ראוי להסמיך לנדה זבים, אבל הקדים **מכשירים** לפני זבים מפני שהכתוב הקדימם, כי מכשירים עיקרם בויהי ביום השמיני, **וזבים** בזאת תהיה תורת המצורע. ואחר זבים **טבול יום**, כמו שאמר ה' זאת תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע, וכל אלו הטומאות שקדמו כוללות כל הגוף, כלומר שאם נגע בהם האדם נטמא כולו, ובא לדבר בדיני טומאת אבר אחד בלבד, ולכן הסמיך לטבול יום **ידיים**. ואחרי ידיים **עקצים**, ואיחרה לפי שכולה נלמדה בדרך העיון ואין לה עיקר מפורש בתורה, ובה סיים ספרו, ובזה נשלמה חלוקת הדברים בסדר טהרות שתיים עשרה מסכתא, נמצא כלל מסכתות המשנה ששים ואחת, ומספר הפרקים חמש מאות ועשרים ושלושה.